

Archeologisch onderzoek in Middelburg-in-Vlaanderen. Een bilan na 3 jaar onderzoek op het opper- en neerhof van het kasteel van Pieter Bladelin.

Toen in de zomer van 2002 het eerste archeologisch onderzoek in Middelburg in uiterst moeilijke omstandigheden aanving, was het van meet af aan duidelijk dat de omvang en complexiteit van de site een meerjarige opgravingsactiviteit vereisten, temeer omdat het resterende nog niet vernietigde deel van de kasteelsite van Bladelin door bebouwing was bedreigd. Het onderzoek werd op meer systematische wijze in 2003 verder gezet. Tevens werd door de gemeente Maldegem het Roma-project binnengehaald, wat toeliet om het resterende stuk van het opperhof en neerhof in 2004 aan een uitgebreid onderzoek te onderwerpen en om de presentatie van de resultaten aan het publiek voor te bereiden. Bij de uitvoering van het onderzoek zijn de gemeente Maldegem, de Universiteit Gent, het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed en de Provincie Oost-Vlaanderen in een samenwerkingsverband betrokken. Behoudens de vele professionele onderzoekers kon het team gedurende de 3 jaren van opgravingen steeds rekenen op vrijwilligers, op enthousiaste burens en dorpingen en op studenten archeologie. Bij de afronding van het veldonderzoek op de kasteelsite bieden wij in onderstaande uiteenzetting en op basis van de momenteel (november 2004) ons ter beschikking staande informatie, een stand van zaken in het onderzoek. Daarbij komen aspecten aan bod die handelen over de bouwgeschiedenis van het kasteel, de materiële cultuur van z'n bewoners, over de verdere planning van het onderzoek en de verwerking en over de bescherming als archeologisch monument.

1-Het onderzoek 2004

1-1. Kasteelstraat

Naar aanleiding van een geplande nieuwbouw¹ in de verkaveling Kasteelstraat kon een gedeelte van de voormalige stadsgracht gesitueerd worden. Deze gracht vormt ter hoogte van het kasteelsite in feite ook de buitenste omheininggracht van het kasteel vermits hij er omheen loopt en door een aarden wal van de binnenste kasteelgracht werd gescheiden. Van de gedempte stadsgracht bleef een smalle en diepe, rechtlijnige gracht als relict bewaard in het landschap. Bij controle voorafgaand aan de bouwactiviteiten werd de noordelijke oever aangesneden op ca. 3m afstand van de bestaande gracht. Door de ontstentenis van archeologisch materiaal was het onmogelijk de demping te dateren.

1-2. Kloosterstraat 7 (fig.1-2)

In de tuin van de woning gelegen op de hoek van de Kloosterstraat en de Kasteelstraat kon, op vraag van de eigenaars², een gedeelte van een bakstenen constructie worden onderzocht. De aanleiding vormde de aanleg van een werkput voor een septische put en afvoerleidingen.

Parallel met de Kloosterstraat kon een bakstenen muur (gele en rode bakstenen 21/22x10/11x5/5.5cm) over een lengte van 5.70m geregistreerd worden. De muur was tot op

¹ Wij danken de heer en mevr. Van Der Jeugd-Scherpereel voor de toestemming tot het trekken van proefsleuven.

² Met dank aan Mevr. en de Heer Vercruyssen-G. De Langhe voor de mogelijkheid tot het uitvoeren van archeologisch onderzoek.

30cm onder het gazon bewaard en had een dikte van 0.30m. Van het opgaande metselwerk in het traditionele Vlaamse verband waren nog maximaal 4 lagen bewaard. De fundering bestond uit vier baksteenlagen aangelegd op de zandleembodem. In zuidelijke richting sloot de fundering zelfs aan op muur van een modern gebouwtje. Deze constructie rust dus als het ware op de oudere fundering.

In het oosten was haaks tegen de muur een overwelfde beerput aangelegd met een vastgestelde lengte van 5.25m die echter doorliep in de richting van de Kloosterstraat. De beerput is opgebouwd in gele en rode baksteen (21/22x10/11x5/5.5cm) in Vlaams verband. De constructie had een buitenwerkse breedte van 2.25m en binnenwerks een breedte van 1.77m. In de zijmuren was de aanzet tot een bakstenen gewelf bewaard. Op de bodem was tussen de muren een vloer bestaande uit bakstenen op hun kant aangelegd. De constructie had binnenwerks een hoogte (vloer tot gewelfaanzet) van ca. 1.10m (17 baksteenlagen). In de noordwestelijke hoek was een stortkoker ingewerkt van 0.55 op 0.70m (binnenwerks). Aan de hand van de opvulling bleek dat de beerput in gebruik bleef tot in het tweede kwart van de 20ste eeuw. Vermoedelijk werd de constructie gedempt met de heropbouw van Middelburg na de vernieling van W.O.II. Dergelijke beerkelders zijn geen uitzonderlijk gegeven in woningen uit de periode 15-17^e eeuw, ze worden echter vooral bij huizen van het stadstype aangetroffen.

Ten noorden was tegen de constructie een tweede muur aangelegd in het verlengde van de besproken muur. De muur, waarvan slechts twee baksteenlagen bewaard waren, had een lengte van 3.10m en een breedte van 0.30m. In het westelijke gedeelte van de tuin werden enkele controleputten aangelegd en kwamen de sterk aangetaste resten van een bakstenen vloer/padniveau aan het licht. Een restant van een koperen forceerband van een granaat wijst op een granaatinslag en was verantwoordelijk voor de verstoring.

De waarnemingen in de Kloosterstraat 7 wijzen erop dat onder zowat elk huis in Middelburgse dorpskom resten van laatmiddeleeuwse constructies aanwezig kunnen zijn. De Kaart van Van Deventer (1550) toont overigens op de plaats waar nu woning nr. 7 staat reeds een stenen gebouw. Sommige moderne gebouwen rusten met hun fundering zelfs nog op hun veel oudere voorgangers. Het onderzoek toont verder aan dat zelfs kleine bodemingrepen toch interessante vaststellingen kunnen opleveren.

1-3. Kasteelsite

Het archeologisch onderzoek in 2004 spitte zich volledig toe op het noordoostelijke gedeelte van het kasteeldomein. Het zuidoostelijke gedeelte werd reeds tussen 2002 en 2003 onderzocht³. Doordat het deel van het kasteeldomein gelegen aan de noordelijke zijde van de Kasteelstraat⁴ (zone tramstation) door een nieuwe verkaveling bedreigd wordt, werd gestart met een grootschalige opgravingscampagne⁵.

Het opperhof: noordelijke hoektoren: (fig.3a,4)

Van het eigenlijke kasteel (opperhof) kon slechts een gedeelte (ca. 1/4e) van de noordoostelijke hoektoren bestudeerd worden. De bakstenen toren (gele poldersteen 21x10-10.5x5-5.5cm) heeft een buitendiameter van 12m en een muurdikte van 2.30m en rust op een

³ MORTIER & DE CLERCQ 2003, pp. 48-50, en DE CLERCQ & MORTIER 2004, pp. 12-14.

⁴ Terreinen van het voormalige tramstation, eigendom van Mevr. C. Cauwels.

⁵ Met dank aan Mevr. C. Cauwels voor de toestemming tot het uitvoeren van het onderzoek en het gebruik van de leegstaande gebouwen als opslagruimte.

onderbouw die aan de buitenzijde trapvormig verbreed. De buitenzijde is tot aan de waterlijn bekleed met een natuursteenparement. Het geheel is opgetrokken op een natuurstenen sokkel, aangelegd op de zandige moederbodem. De asafstand tussen de reeds opgegraven zuidoostelijke toren en de nu aangetroffen noordwestelijke toren bedraagt 36m, wat neerkomt op een totale voorgevelbreedte van 48m.

Net ten westen van de toren werden in de gracht, net onder de afbraak/puinlaag van de toren, de restanten aangetroffen van een sloep. In het verslag van pastoor-cantor D'hooge in 1587 over het onheil dat de geuzen vanaf 1572 aanrichtten, wordt vermeld dat “de schuute van den casteel” die op de wal lag tot zinken werd gebracht⁶. Dendrochronologisch onderzoek zal moeten uitwijzen als de datering van de schuit in overeenstemming kan gebracht worden met dit historisch vastgesteld feit.

Het neerhof: de noordelijke omheiningsmuur (fig. 3b, 5)

De omheiningsmuur van het neerhof heeft een lengte van 20.74m en is in het oosten (voorzijde) voorzien van een rechthoekige vleugel met hoektorentje (zie verder). De muur met een dikte van 1-1.05m is opgebouwd in gele poldersteen (21x10-10.5x5-5.5cm) en aan de buitenzijde bekleed met witte kalkzandsteen tot net boven de waterlijn. De 9-14cm dikke blokken waren in onregelmatige driehoekige en rechthoekige vormen gekapt. De voorzijde was vlak afgewerkt door middel van een tandbeitel onder een hoek van 45°. De getrapte bakstenen fundering was tot op het zand aangelegd. Van de kerende muur van het voorhof (de muur die uitkijkt op de voorzijde van het kasteel) kon enkel een klein gedeelte bestudeerd worden. De muur is volledig opgebouwd uit rode baksteen (21x10-10.5x5-5.5cm) en in dit geval niet voorzien van een kalksteenafwerking (fig.6). In de voorzijde was op 1.75 m van de hoek een vierkante stortkoker(zijde 0.60m) ingewerkt, uitvloeiend in de noordelijke gracht (fig.7). De rugzijde van de stortkoker was bepleisterd met een laag kalkmortel. Op de bodem van de koker was, ter hoogte van de fundering, een concaaf uitgewerkte natuurstenen plaat voorzien die afhelde naar de gracht. De archeologische opvulling van de koker kon in detail bemonsterd worden tot en met de uitvloeï in de gracht (-2.60m onder straatniveau). In de vulling van de koker werd er heel wat archeologisch materiaal aangetroffen zoals aardewerk en botmateriaal. Nabij de rechthoekige uitbouw werd aan de zuidzijde een rechthoekige bakstenen poer (1.55x 1m) vastgesteld, aangelegd tegen de omheiningsmuur. Van de poer restten nog twee baksteenlagen (gele poldersteen 21x10-10.5x5-5.5cm).

Het neerhof: de oostelijke vleugel (fig; 3c, 5)

Aan het oostelijke einde is aan de noordkant van de omheiningsmuur een rechthoekige vleugel voorzien van 4.65 op 6 m (buitenwerks) met op de noordoostelijke hoek een klein $\frac{3}{4}$ rond hoektorentje (diameter 2.5m). In de noordelijke hoek van het torentje met de vleugel werd in de dikte van de muur een latrine/stortkoker ingewerkt (fig.8). De binnenzijde van het torentje was voorzien van een niveau bestaande uit een mengsel van kalkmortel en zand. De muurdikte van het torentje bedraagt 0.45m. De oostmuur van de vleugel is duidelijk minder breed geconstrueerd (dikte 0.50-0.55m) dan de westmuur (dikte ca. 1m). De buitenzijde was opnieuw voorzien van een parement met zorgvuldig gekapte blokken witte kalksteen. De oostmuur loopt 11.10m verder zuidwaarts en sluit aan bij de restanten van een tweede halfronde toren, die deel uitmaakte van het toegangscomplex tot het voorhof waarbij men het neerhof betrad via een brug die ter hoogte van de ingang door wellicht twee halfronde torens

⁶ MARTENS 1997, p. 179.

werd geflankeerd. Bouwtechnisch is de torenromp op dezelfde manier geconstrueerd als het overige muurwerk. In de hoek met de oostmuur stak een schuin naar de gracht toe afhellende natuurstenen plaat, wat wijst op een verdwenen storkoker. De uitvloeier ervan kon nog voor een gedeelte bemonsterd worden.

De noordelijke gracht (fig.3d, 5)

De noordelijke gracht kon vanaf de toren tot aan de westelijke vleugel van het neerhof, tot een breedte van 4 m, volledig manueel worden onderzocht. Onder de ca. 0.70m dikke puinlaag kwam een grote hoeveelheid archeologisch materiaal aan het licht zoals aardewerk, glas, botmateriaal, bouwpuin en metalen voorwerpen, gedeponeerd in de late 16de-vroeg 17de eeuw. Heel zelden werden fragmenten aardewerk aangetroffen uit de 15de eeuw wat aantoont dat de grachten in die periode grondig gereinigd zijn geworden. De puinlaag was vooral samengesteld uit bakstenen en –fragmenten, brokken kalkmortel, natuurstenen bouwfragmenten en dakbedekkingsmateriaal zoals daktegels en leisteen. Vooral rond de noordoostelijke toren werd een grote concentratie aan leisteenstukken vastgesteld.

De oostelijke gracht (fig. 3 e)

Van de oostelijke gracht, die de scheiding vormde tussen de stad en het kasteeldomein, kon een belangrijk gedeelte van de vulling in detail bestudeerd worden, wat een zeer grote hoeveelheid archeologisch materiaal opleverde zoals lokaal gebruiksaardewerk, aardewerk uit het Rijnland, majolica, leder, metalen voorwerpen zoals gespen, knopen, beslag, glas, groot en klein botmateriaal en bewerkte benen objecten. Een algemene datering in de tweede helft 16de tot tweede helft 17de eeuw kan vooropgesteld worden.

2-Het kasteel en zijn materiële cultuur, een tijdelijk bilan. (fig.9-10)

Uit de gegevens van 3 jaar opgravingen kunnen enkele algemene beschouwingen worden gemaakt omtrent de opbouw, uitzicht en bouwgeschiedenis van het kasteeldomein. (fig.9a) Zoals hoger reeds aangehaald bestond het eigenlijke kasteeldomein uit twee delen: het opperhof, de eigenlijke residentie van de heer enerzijds, en anderzijds het neerhof, ondermeer de verblijfplaats van het personeel. Men betrad het opperhof steeds via het neerhof. Het geheel stond volgens de windrichtingen georiënteerd waarbij de voorgevel van het neerhof naar het oosten toe gericht was. Van de hoeve van de abdij van Middelburg-in-Zeeland, de in 1280 gestichte landbouwuutbating, werden geen sporen gevonden op het kasteeldomein. Mogelijk wiste de bouw van het kasteel de resten hiervan uit. Toch kon op vele plaatsen ook ongestoorde moederbodem geobserveerd worden wat misschien suggereert dat het kasteel werd opgericht op de gronden van de hoeve en niet op de locatie van de hoeve alsdusdanig. Een potentiële situering van die oude hoeve zou zich misschien kunnen bevinden op hedendaags Nederlands grondgebied, en meer bepaald in het centrum van het op de Deventerkaart aangegeven vreemde wegverloop ten oosten van de stadsgracht (nu herberg De Tol).(fig.9b) Dit toont een weg die Middelburg verlaat, als het ware een bocht maakt en terug bij de stad aansluit. Als dit geen door de stadsplanners voorziene en nooit gerealiseerde uitbreiding is, dan kan dit niets anders zijn dan een ouder relict dat in de nieuwe creatie Middelburg werd opgenomen en waarbij een oudere omwalling als weg werd hernomen.

Dat er geen menselijke activiteit was op het kasteeldomein voor 1448 is anderzijds ook onjuist. Over de volledige lengte van het neerhof werd immers een zwarte, humeuze en

plaatselijk zelfs venige laag vastgesteld. Behalve een prehistorisch artefact in vuursteen bevatte dit sediment wat schaars schervenmateriaal van grijs middeleeuws aardewerk dat ergens in de periode 12^e-14e eeuw kan worden gedateerd en zeker ouder is dan het midden van de 15^e eeuw. Bodemkundig wijst deze laag op een zeer natte omgeving. Dit kan bv. een depressie op een zandrug zijn of een restant van een overstromingsfase. In afwachting van het pollenanalytisch onderzoek is het moeilijk om hierin uitsluitsel te bieden maar het gaat hem hier blijkbaar om een bodemontwikkeling die geassocieerd lijkt te zijn met heel natte omgevingen, een ongeschikte bewoningsplaats dus maar eerder een plaats die voor beweiding kan dienst hebben gedaan. Feit is echter wél dat deze natte en uitgestrekte zone bewust gedempt werd met verplaatst groengeel kleiig zand. Deze demping is heel abrupt en plots tot stand gekomen. Het dempingsmateriaal zelf is afkomstig van grondlagen die zich normaal gezien op een diepte tussen ca. –100 en –250cm onder loopvlak bevinden. We kunnen deze demping dan ook niet anders interpreteren dan in de aanleg van het bouwplateau voor de bouw van het neerhof waarbij een nat gebied werd opgehoogd met zand dat uitgraven werd bij de aanleg van de omwalling. De occupatielagen van het neerhof bevonden zich wellicht boven deze ophogingslagen doch waren niet meer bewaard door intense resten van uitbraakactiviteit.

Het neerhof zelf kenmerkte zich door een lange voorgevel, opgebouwd uit ca. 1m dikke baksteenmuren, bekleed met waterafstotende witsteen uit Gobertange onder en net boven de waterlijn en voorzien van torens en witstenen bekleding van kantelen en daknokken. De poort werd minstens aan één en meer dan waarschijnlijk aan twee zijden geflankeerd door halfronde toegangstorens. Een brug zal het neerhof met de stad hebben verbonden. Er diende daartoe 25 m grachtbreedte overspannen te worden. De noordelijke hoek tussen de voorgevel en de zijgevel was met een $\frac{3}{4}$ ronde toren bekleed. Dit torentje met een diameter van 2.5m deed dienst als latrinetoren. Het is in eerste opzicht onzeker om de afmetingen en dit uitzicht te kunnen spiegelen voor de zuidelijke –niet onderzochte- zijde. Immers, de kaart van Jacob Van Deventer (ca. 1550) en de Franse ontwerpkaart voor versterking van Middelburg (ca. 1610)⁷ laten een opmerkelijke contradictie zien waarbij de oudste afbeelding enkel een gebouw toont in het noordelijk deel van het neerhofeiland en het zuidelijk stuk braakliggend toont, terwijl anderzijds de jongste kaart wel degelijk een symmetrisch opgebouwde constructie tekent. De vondst van muurwerk bij bouwwerken aan de overzijde van de kasteelstraat in de winter van 2002-2003 doet vermoeden dat het neerhof wel degelijk ook verder zuidelijk bestond al kan dit vooralsnog niet met 100% zekerheid worden gesteld. Indien de meest logische veronderstelling kan gemaakt worden, te weten het bestaan van een relatief symmetrisch opgebouwd neerhof aan beide zijden van een burg, dan mag de totale lengte van de voorgevel rond de 25 à 30 m worden geschat. Anderzijds zijn de Van Deventerkaarten meestal uiterst precies en het is moeilijk te begrijpen waarom hier nu juist een afwijking vast te stellen is. De mogelijkheid dat het neerhof werd uitgebreid in de tweede helft van de 16e eeuw (dus na de aanmaak van de Deventer kaart) kan vrijwel volledig worden uitgesloten vermits opbouw, afwerking en bouwelementen (zie verder) van het neerhof volstrekt in overeenstemming zijn met die van het in 1448 gebouwde opperhof. Bovendien lijkt het heel onlogisch om in de turbulente tijd die de late 16^e eeuw was, nog een groot gebouw op te trekken.

In grondplan gezien bestaat het neerhof uit een half- en wellicht zelfs dus uit een volledig T-vormige plattegrond waarbij de lange bovenzijde van de T naar de stad gericht was. Daardoor werden als het ware ook twee vleugels gecreëerd aan beide zijden van de ingang. De brede voorgevel, de torens en de witte, kalkstenen nok- en kanteelbekroningen moeten het geheel

⁷ MARTENS, 1994, p.43.

een vrij imposant uiterlijk hebben gegeven. Eens het neerhof betreden, bevond zich zeker aan de rechterzijde (= noordelijk) een vleugel. Deze bestond mogelijk uit een grote ruimte doch het is ook niet uitgesloten dat het geheel uit meerdere kamers bestond. In elk geval sloot de latrinetoren aan op deze vleugel. Uit diens vroeg 17^e eeuwse opvulling werden verschillende vloertegels met de initialen van Pieter Bladelin (2 motiefreeksen) en de Bourgondische vuurslag gerecupereerd (fig.11). Ze wijzen erop dat zich hier oorspronkelijk een belangrijke ruimte moet hebben bevonden, mogelijk een eerste ontvangstruimte, waarin de stadsstichter reeds duidelijk zijn status wilde manifesteren via een indrukwekkende tegelvloer van Spaanse makelij. Deze tegelvondst in associatie met 17^e eeuws afval doet vermoeden dat de vloer ca. 150 jaar in dit kasteeldeel bewaard is gebleven. Deze vleugel was natuurlijk ook van ramen voorzien. Daarvan getuigen de vele resten van glas in lood die in de grachtvulling errond aan het licht kwamen. De studie hiervan is nog in volle gang maar wijst reeds op het grote belang dat dit glasensemble inneemt in de studie van het renaissance glas in Vlaanderen⁸. Bovendien zijn vlakglastypes uit verschillende eeuwen voorhanden.

Het achterliggende deel van het neerhof bestond uit een smallere, langgerekte bouw. Net als bij het opperhof (zie onder) werden kamers via een systeem van stiepen en spaarbogen tegen de buitenmuur aangebouwd. Vlakbij de westelijk hoek werd ook nog een stortkoker gevonden.

Opperhof en neerhof werden door middel van een 12 m lange brug met elkaar verbonden. Deze bestond uit een stenen en houten fundering. Vanop de brug moet het in gevelbreedte gemeten 48m grote opperhof, het eigenlijk kasteel, een zeer indrukwekkend bouwwerk geweest zijn. Het viel vooral op door twee grote, massieve hoektorens, elk met een diameter van 12.5m en naar schatting zo'n 12m boven de watertafel uitstekend, dakhogte niet meegerekend. De zuidelijke hoektoren werd nog eens van een kwartronde traptoren voorzien die zich in de hoek met voorgevel bevond (fig.12). De brug zelf werd aan de zijde van het opperhof minstens aan de zuidelijke zijde door een halfronde flankeertoren beschermd (fig.13). Naar het noorden toe verhinderde de moderne riolering een onderzoek naar de aanwezigheid van een tweede halfronde toren. De projectie van de in 2004 vastgestelde noordelijke hoektoren laat echter met grote betrouwbaarheid toe de voorgevel van het kasteel te reconstrueren en in tegenstelling tot wat we eerder dachten en wat logisch zou zijn geweest, is er geen sprake van een symmetrische opbouw van het kasteel. Het gedeelte ten zuiden van de brug is namelijk langer dan het noordelijk gedeelte, gemeten tot de centra van de torens. Zodoende is het niet mogelijk dat zich aan de noordelijke zijde een traptoren én een halfronde flankeertoren naast de brug bevonden met dezelfde afmetingen als in het zuidelijk deel. Ofwel was er één van beide, ofwel was er geen. Kleinere uitvoeringen lijken ons vrij onaannemelijk. Net als bij het neerhof waren de bakstenen muren van het opperhof onder en boven de waterlijn van een parement van witsteen uit het Waals-Brabantse Gobertange voorzien. Eén van de karakteristieken van deze steensoort is zijn waterafstotingscapaciteit. De buitenmuren van het opperhof waren ca. 2.3m breed en de fundering bestond uit een trapsgewijs verbredende sokkel die soms heel slordig werd opgetrokken. De onderste funderingsniveaus bevonden zich net als de bodem van de omgevende gracht op 2.5m onder huidig straatniveau. Zeker de zuidelijke toren en misschien ook de noordelijke tegenhanger werd gefundeerd op een zeshoekig raster bestaande uit baksteenbouw en grote schorren witsteen uit Gobertange. De binnenzijden van de torens werden systematisch opgevuld met een mengsel van verplaatst zand, wellicht gemengd met wat kalk wat tot een verharding en versteviging leidde. In de zuidelijke hoektoren werd zelfs de centrale staak weergevonden die als passerpunt diende bij

⁸ Deze studie wordt uitgevoerd door H. Wouters (vub).

de bouw van de toren. In dezelfde constructie werd ook een mortellaag vastgesteld die de fundering vormde van het gelijkvloerse torenverdiep. Beide hoektorens bevatten zeker geen kelders. Dat erin de torens op de verschillende verdiepen werd geleefd, getuigen de stortkokers. Eén ervan evacueerde het vuil uit de zuidelijke toren en werd op de overgang tussen de grote toren en z'n traptoren aangelegd. De andere stortkoker bevond zich op de overgang van de halfronde toren bij de brug, naar de voorgevel.

De binnenindeling van het kasteel werd gekenmerkt door een open binnenplaats, waarrond kamers stonden geschikt die met hun achterzijde tegen de grote weermuren aanleunden. Deze ruimten waren hoofdzakelijk gefundeerd op vierkante, bakstenen stiepen, waartussen ca. 40 cm brede muurtjes liepen. Plaatselijk werden hiervan nog resten ingetekend doch de meeste tussenmuren waren grotendeels verdwenen of gewoonweg nooit diep genoeg gefundeerd om teruggevonden te kunnen worden. Slechts in één ruimte, tegen de zuidzijde aan, kon nog een mortellaag worden geregistreerd die de basis vormde voor een vloer. Een groen geglazuurde vloertegel vormt een aanwijzing van de soort bevloering die er hier moet zijn geweest. Ook het poortgebouw zelf bestond uit een stiepenconstructie. Wel is het zo dat deze poeren aansloten bij de halfronde flankeertoren van de brug en beide in feite één specifiek onderdeel van het opperhof lijken te vormen. Op een gegeven moment werden beide constructies zelfs aangepast en werd de oorspronkelijke buitenmuur ter hoogte van de toren uitgehakt en door een spaarboog vervangen, terwijl de stiepconstructie van de poort werd uitgebreid en verstevigd. Op de binnenplaats, onmiddellijk links na de toegang en eigenlijk achter de halfronde flankeertoren bevond zich een ruimte die van een stevige baksteenmuur was voorzien. De achterzijde bestond gedeeltelijk uit achterzijde van de halfronde toren van de toegang en ook voor een deel uit de weermuur van de voorgevel. Een grote stortkoker maakte de evacuatie van afval uit deze ruimte mogelijk. Het ontbreken van enig archeologisch materiaal hierin, de opvulling met enkel mest, de positie bij de poort en de stevige baksteenmuur aan de binnenzijde, doen het idee groeien dat er zich hier misschien de paardenstallen bevonden.

De zuidelijke zijmuur van het kasteel kenmerkt zich door een zware aanpassing in zijn constructie. Op een gegeven moment werd de originele muur blijkbaar verwijderd over minstens 6m lengte en vervangen door een in de haast opgetrokken constructie uit recuperatiemateriaal bestaande uit 13^e-14^e eeuwse rode, vaak gehalveerde bakstenen en uit enkele klokken krijtsteen uit Boulogne, zeer waarschijnlijk Romeins recuperatiemateriaal. Uit de aanleg sleuf van deze aanpassingswerken werd grijs en rood aardewerk gerecupereerd wat ons nog toelaat deze ingreep in de (late) 15de eeuw te dateren. Het is daarom niet ondenkbaar dat deze renovatie een reactie is op vernietigingen aangericht bij de zware aanvallen die het kasteel in de loop van 1488 te verduren kreeg. Bij dezelfde werken werd er echter ook van de gelegenheid gebruik gemaakt om een gewelf te bouwen dat een toegang vormde tot een aanlegsteiger voor kleine sloepen.

De achterzijde van het opperhof van het kasteeldomein en logischerwijze ook de plaats waar de eigenlijke residentie van Bladelin zich bevond kon helaas niet meer worden onderzocht. Net dit deel werd het eerst door bebouwing in de verkaveling aangesneden.

Rondom het kasteelcomplex liep een ca. 18m brede walgracht die tussen opper- en neerhof nog 12m breed was. Een aarden wal scheidde deze gracht van een tweede gracht, wellicht meer dan 20m breed en aansluitend op de stadsgracht. Deze gracht was 25m breed tussen de stad en het neerhof en is plaatselijk nog bewaard als een smalle gracht. Het is de noordelijke

oever van deze gracht die bij het archeologisch onderzoek van een bouwwerf in de Kasteelstraat werd aangesneden (zie hoger).

Het archeologisch materiaal dat op de opgravingen werd aangetroffen komt hoofdzakelijk uit drie soorten contexten, met name aanleg sleuven van muren, stortkokers en de grachtvulling. Vooral de gracht leverde een grote hoeveelheid aan vondsten op. Merkwaardig genoeg kan men de 15de eeuwse wortels van het kasteeldomein slechts afleiden uit het gefragmenteerde materiaal dat in de aanleg sleuven terecht kwam en uit enkele bouwmaterialencategorieën zoals de tingeglazuurde vloertegels met de PB-initialen (fig.11) en uit een reeks kacheloventegels die de wapens van Lodewijk van Gruuthuse (fig.14), Maria van Bourgondië en Maximiliaan van Oostenrijk (fig.15) afbeelden. Vondsten in glas, metaal of aardewerk die uit de tweede helft van de 15^e of zelfs de eerste helft van de 16^e eeuw dateren, zijn zeldzaam, zeker in vergelijking met de massale hoeveelheid aan materiaal uit de tijd tussen grosso modo 1550 en 1700. Dit zou er kunnen op wijzen dat in de initiële elitaire en hoogadelijke bewoningsfasen de gracht en zeker de stortkokers herhaaldelijk geruimd werden, terwijl dat later, ten tijde van de godsdienstoorlogen, niet meer het geval was.

Wat betreft functie en betekenis, verviel het kasteel duidelijk heel snel van oorspronkelijke uiting van macht, prestige en status onder Bladelin en diens onmiddellijke opvolgers, tot een kasteel wiens functie meer en meer residentieel en vanaf de late 16^e eeuw zelfs militair was. Het kasteel werd gebouwd uit het oogpunt van de manifestatie van macht en status en niet uit defensieve overwegingen. Zware versterkingen onder de vorm van torens werden vooral aan de zichtbare zijden opgetrokken, terwijl de achterzijde vermoedelijk slechts een halfronde toren bezat en gemakkelijker in te nemen was. Toen Middelburg in het brandpunt kwam te liggen van de oorlogsverrichtingen in het Spaans-Staatse conflict en in de strijd rond het beleg van Sluis, werden de stads- en kasteelomwallingen aan de eisen van de moderne oorlogsvoering met verdragend geschut aangepast. Wellicht rond 1607-1612 werden de grote stervormige stadsbastions aangelegd en mogelijk nog wat vroeger werd de aarden omwalling tussen de twee kasteelgrachten gebastionneerd volgens oud-Italiaans stelsel. De strijd die zich rond het kasteel afspeelde en de herhaaldelijke militaire occupaties tijdens de Godsdienstoorlogen en de Spaanse Successieoorlog laten zich goed aflezen in de vele militaria uit de grachten. Ze bestaan uit kanonskogels in steen en ijzer, uit honderden musketkogeltjes, uit gietvormen voor musketkogels, uit een fragment van een Spaanse kruittas en zelfs uit een stuk van een loop van een haakbus. Vooral aan (de voorzijde van) het neerhof werd strijd geleverd, getuige de vondst in de slotgracht van vele kanonskogels, ondermeer afkomstig van bombardes.

Zo werd in de gracht, nabij de achterzijde van de hoek van de uitbouw van het neerhof een concentratie aangetroffen van ca. 40 stenen kanonskogels (fig.16), wat mogelijk wijst op een geschutsofstelling op de vleugel. Anderzijds is het niet ondenkbaar dat deze kogels samen met de vele andere soms zeer grote exemplaren die nabij de poort van het neerhof werden gevonden, de getuigen zijn van één of meer van de beschietingen die het kasteel te verduren kreeg. De kanonskogels zijn gekapt in blauwe hardsteen en een drietal kalibers kunnen onderscheiden worden: 64mm, 84-87mm en 93mm. Het gewicht schommelt tussen 380gr voor de kleinste, 900-970 gr en 1225 gr voor de grootste. Het oppervlak van de kogels is min of meer regelmatig gepunt of gebouchardeerd. Stenen kanonskogels wijzen op het gebruik van vuurwapens vanaf de 14de eeuw. Het gebruik van stenen kogels hing samen met de constructie van het kanon (een uit ijzeren repen en hoepels aan elkaar gelast kanon) en de

perfectionering van de samenstelling van het buskruit⁹. In het midden van de 15de eeuw gaat men over tot de gegoten loop in brons of ijzer. Nadat het in de 15de eeuw door de verdere metallurgische ontwikkelingen mogelijk was geworden ijzer te gieten, ging men stilaan de stenen kogel vervangen door ijzeren exemplaren, alhoewel stenen kogels in gebruik bleven. Gelijkaardige stenen kanonskogels werden onder meer aangetroffen in Amsterdam¹⁰, Vrasene¹¹ en Gent¹². Behalve de stenen werden ook enkele ijzeren kanonskogels aangetroffen. Sommige stonken nog heel intens naar kruit.

De militaire aard van de bezetting van het kasteel tijdens de late 16^e-17^e eeuw kan archeologisch ook aangetoond worden in de vondst van halffabrikaten van loden kogels, gietafval en zelfs een gietmal voor de aanmaak van kogels (fig.17-18). De kogels hebben verschillende kalibers gaande van 6-11mm (voor pistool), 13-15mm (voor “arquebus” of haakbus en musket) tot 20mm. De musket is strikt genomen een zwaarder wapen, dat een gevorkt statief nodig had, dat de muskietier voor zich in de grond plantte¹³. De musket werd vanaf het begin van de 16de eeuw gebruikt¹⁴. Een opmerkelijke vondst was een opengewerkte en gegraveerde geelkoperen beslagplaat afkomstig van een driehoekige houten kruittas (fig.19-20). Dit zijn samengestelde kruittassen bestaande uit dunne houten plankjes die een driehoekige kistje vormen. Sporen van metalen klinknagels vooraan en opzij wijzen op beslag. Centraal op het Middelburgse exemplaar, wordt een ovaal medaillon voorgesteld met de afbeelding van een marcherende muskietier met geschouderde musket. Kruittassen dienden voor de bewaring van het kruit dat nodig was voor de ontsteking en de lading van handvuurwapens van het voorladertype¹⁵. Bij de oudste handvuurwapens uit de 14de en 15de eeuw werden waarschijnlijk lederen kruittassen gebruikt en later, rond 1500, kwamen houten, ivoren, metalen en hoornen kruittassen in gebruik. Voor militair gebruik werd de kruitfles in de loop van de 17de eeuw vervangen door patroonhulzen met lading. Bij de jacht blijft de kruittas in gebruik tot in de 19de eeuw. Dergelijke driehoekige houten kruittassen werden aangetroffen in het scheepswrak “La Trinidad Valencera”, het laat 16de eeuwse transportschip van de Armada-vloot¹⁶.

Uit de sfeer van het dagdagelijks leven komen natuurlijk heel wat fragmenten van aardewerk, gaande van zalfpotjes over kookpotten, papkommen en kruiken in rood aardewerk en in steengoed uit het Rijnland en uit de Oostkantons (fig. 21). Metalen vaatwerk zoals brandewijnkommetjes en tinnen borden is duidelijk veel zeldzamer en werd vooral rond het opperhof aangetroffen. Dit tinnen materiaal draagt vaak enkele merktekens. Zo werd op één bord het wapen van Maximiliaan van Praet, heer van Moerkerke aangetroffen. Het is niet ondenkbaar dat dit bord met zijn eigenaar meekwam of eerder nog door plunderende soldaten werd meegenomen uit Moerkerke (fig.22). Holglas werd frequent gevonden, doch is vaak in slechte staat door z'n fragiliteit en de slechte bewaringsomstandigheden. Sommige stukken zijn daarentegen nog in opvallend goede conditie (fig. 23)¹⁷. Verder werd vooral rondom het opperhof heel wat koperwerk teruggevonden, bestaande uit kaardkammen, koperen bassins, lapwerk, stukken van belletjes, kandelaars enz. Het zijn de vermoedelijke getuigen van de

⁹ KOCH 1988, p. 206.

¹⁰ BAART 1977, p. 443 nr. 830-832.

¹¹ VAN HOVE 1995, p. 461-502, fig. 18 nr 3.

¹² LALEMAN, LIEVOIS & STOOPS 1996, p. 15-42.

¹³ FLANAGAN & STENUIT 1986, p. 126.

¹⁴ KOCH 1988, p. 214.

¹⁵ BAART 1977, p. 438.

¹⁶ FLANAGAN, STENUIT 1986, p. 132, (foto 4.14).

¹⁷ Het onderzoek van het holglas wordt door D. Caluwé (vub) uitgevoerd. Voor een eerste studie zie: CALUWE, CLEEREN, DE CLERCQ et al., 2003; DE CLERCQ, CALUWE & MORTIER, 2004.

Middelburgse koperslagersactiviteit. Uit de late 16e en uit 17e eeuw dateren heel wat pijpjes. Deze lange, fijne en witte attributen markeren de introductie van het roken in onze gewesten. Uit de religieuze sfeer tot slot komen enkele stukken van pelgrimsinsignes en ook enkele andere voorwerpjes zoals een penning die vier pestheiligen afbeeldt (fig. 24) een medaillon die twee patroonheiligen van de molenaars toont, een insigne met het Lam Gods en twee dubbelzijdige kruisjes met Christus en Maria aan het kruis. Het zijn typische uitingen van devotie, waarbij een breed spectrum aan heiligen werd vereerd en kon worden afgebeeld op tal van (dagelijkse gebruiks-) voorwerpen.

3-De massa aan opgravingsgegevens, wat ermee aangevangen ?

Een enorme massa aan informatie werd tijdens de afgelopen drie jaar verzameld. Een deel daarvan bestaat uit de materiële resten van het dagelijkse leven uit de late en post-middeleeuwen. Het gaat hem dan in het bijzonder over aardewerk, leder, botmateriaal, plantaardige resten, glas en metaal. De meeste van deze soorten vormen de resten van consumptie, enkele andere zijn overblijfsels van oorlogsactiviteiten. Elk van deze groepen vereisen een specifieke studie door specialisten archeologen, kunsthistorici, historici en biologen¹⁸. Alleen door de grote materiaalgroep uiteen te rafelen in z'n deelaspecten en die aan verschillende vakmensen voor te leggen zal iedere vondstgroep op zich z'n verhaal kunnen vertellen en zal nadien het geheel van data terug in de totale puzzel kunnen worden ingepast. Door de enorme massa aan gegevens en de moeilijke financiële toestand waarin het oudheidkundig bodemonderzoek zich dezer dagen bevindt, zal het wellicht echter nog jaren duren vooraleer alle gegevens terug samengebracht kunnen worden en in een synthese worden gegoten. Niettemin is heel wat onderzoek lopend, en er wordt naar gestreefd om in 2010 de wetenschappelijke publicatie van de opgravingen op de kasteelsite te kunnen presenteren in boek- en tentoonstellingsvorm. Ondertussen wordt al ijverig gewerkt aan enkele deelstudies. Zo werd reeds een deel van het holglas bestudeerd en gepubliceerd, terwijl de studie van het botmateriaal, het rood aardewerk en het vensterglas zich een ver gevorderd stadium bevinden. Vanuit wetenschappelijk oogpunt wordt er bovendien naar gestreefd de meer gesloten contexten in de studie voor te nemen op de massa aan materiaal uit de slotgracht. Wat "bruikbare" contexten betreft, komen 2 stortkokers van het opperhof en 2 stortkokers van het neerhof in aanmerking. Ze bevonden zich stevast nabij hoeken. Deze latrines werden ook gebruikt om allerhande ander afval te evacueren naar de slotgracht toe. Ze geraakten blijkbaar allen opgevuld rond 1600, op een moment dat het kasteel een voornamelijk rol speelde in het Spaanse-Staatse conflict en het verschillende militaire bezettingen te verwerken kreeg. Op dat moment was een noodzakelijke reiniging duidelijk niet meer aan de orde. De opvulling van deze structuren geschiedde telkens vrij snel wat ons een archeologische momentopname oplevert. De studie van de archeologische objecten en de planten- en dierenresten uit hun opvulling zal dan ook een nauwkeurig inzicht toelaten in het consumptiepatroon en status van de toenmalige bewoners/bezitters van het kasteel.

Ondertussen groeide het onderzoeksproject Middelburg uit tot meer dan het onderzoek van het kasteelsite alleen. Ook de versterkingsbouw en de historische achtergrond van de gestichte stad doorheen de tijd worden opnieuw onder de loupe genomen. Eén van de deze zijsporen werd ondermeer bewandeld in het project "Forten & Verdedigingswerken in het Oost- en West-Vlaamse Krekengebied" en verder bronnenonderzoek en terreinonderzoek naar deze versterkingen is in het nabije verschiep. Verder worden voor 2005 opgravingen gepland op bouwpercelen in het stadscentrum.

¹⁸ Het onderzoek van de botresten gebeurt door A. Lentacker en A. Eryvynck van het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE)

4-Middelburg beschermd als archeologisch monument.

Van de laat-middeleeuwse stad Middelburg en de verdedigingswerken resten nog heel wat overblijfselen in het landschap en de bodem. Om dit unieke bodemarchief te behoeden voor ongedocumenteerde vernietiging, werd een beschermingsbesluit ondertekend door de bevoegde minister.

Voor de bescherming als archeologische zone zijn voorgesteld: de kasteelsite, de historische kern van het laatmiddeleeuwse stadje en de verdedigingswerken uit het begin van de 17de eeuw.

Eerst en vooral dient te worden vermeld dat een bescherming als archeologische zone geen directe beperkingen oplegt aan de eigendomsrechten. Wel kunnen omwille van het algemeen belang een aantal voorwaarden gesteld worden aan de uitoefening ervan. Hiervoor zijn een aantal specifieke beschermingsvoorschriften van toepassing. Dit betekent dat voor afbraakwerken van funderingen en onderkelderingen én voor alle werkzaamheden die een impact hebben op; het bodemarchief (construeren van gebouwen, ondergrondse opslagtanks, aanleggen van ondergrondse leidingen, vijvers, aanplant van diepwortelende bomen, edm. ...) een voorafgaandelijk advies moet worden ingewonnen bij de Afdeling Monumenten en Landschappen van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. Dit betekent dus niet dat er ongunstige adviezen kunnen geleverd worden, maar dat bij de uitvoering van de werken een aantal voorwaarden (naargelang de aard en de omvang van de werken) kunnen gesteld worden. In de praktijk komt het er doorgaans op neer dat voorafgaand aan de uitvoering van de werken een preventief archeologisch onderzoek moet worden uitgevoerd. Eénmaal dit onderzoek is afgerond kunnen de werken zonder verdere bezwaren, of bij uitzonderlijke vondsten in samenspraak met de afdeling worden uitgevoerd.

Hoewel het advies van de afdeling Monumenten en Landschappen pas bij de bouwaanvraag geleverd wordt, valt het toch aan te raden dat om de archeologen belast met het archeologische onderzoek van Middelburg vroegtijdig bij de planning te betrekken. Op die manier kan naar een goede samenwerking en een vlotte gang van zaken gewerkt worden die bevredigend is voor beide partijen.

Daarnaast moet de eigenaar er voor zorgen dat er op zijn terrein geen wilde opgravingen (niet-vergunde opgravingen) plaatsvinden. Ook het afzoeken van het terrein met behulp van een metaaldetector is verboden, tenzij vergund in het kader van een archeologisch onderzoek.

Verder dient nog opgemerkt dat de bescherming van een archeologische zone dit gebied niet tot een openbaar domein maakt. De eigenaars kunnen dus niet verplicht worden hun gebied open te stellen voor publiek

5-Tot slot, een dankwoord

Het is in dit bilan zeker de juiste plek om enkele personen extra te bedanken voor hun inzet tijdens de opgravingen. De burens voor hun niet aflatende interesse en de tolerantie voor de overlast aan geluid en van het slijk op weg. Boudewijn De Schepper, om af en toe zijn eigen werk te laten vallen, ons machinaal uit de nood te helpen en de "topmomenten" van de opgravingen op video vast te leggen, daarbij steevast voorzien van zijn eigen sappige commentaar. Wereldreiziger en Middelburgse wereldburger Paul Verstraete, op wiens terrein we in conflict aanvingen is ondertussen uitgegroeid tot een volwaardig teamlid. Hij laat en liet het nooit na ons te

helpen bij tal van problemen. Hij was er steeds om ons te stimuleren om nog eens extra het gashendeltje te helpen opendraaien in moeilijke tijden.

Een woord van speciale dank is hier tot slot op zijn plaats voor Piet Blomme. De enthousiaste wielersfanaat uit Oostburg is een onvolprezen kenner en gebruiker van de metaaldetector. Het gebruik van dit toestel wordt vaak niet geheel ten onrechte in een negatieve sfeer van verkoop en ontvreemding van archaeologicae gesitueerd. Piet toont echter aan dat dit toestel ook ten goede en voordele van het algemeen belang kan worden ingezet. Hij werkte drie jaar belangeloos mee en was steeds gedreven om de speciale vondsten nauwgezet te bestuderen. Menigmaal kwam hij met de perfecte determinatie en vergelijkingsmateriaal voor een object aandragen; nooit hield hij enig fragmentje metaal voor zichzelf. Zonder de inzet en het doorgedreven zoekvermogen van Piet en z'n zoon Paul, was het grootste deel van de metalen objecten nooit ontdekt geweest en was een essentieel en groot deel van de informatie van de site nooit aan het licht gekomen.

Dank aan iedereen !

Wim De Clercq¹⁹, Pedro Pype²⁰, Steven Mortier²¹

Bibliografie

- BAART J., e.a. 1977. *Opgravingen in Amsterdam. 20 Jaar stadskernonderzoek*. Amsterdam.
- CALUWE D., CLEEREN N., DE CLERCQ W., et al., 2003. *Glas van vissers, kooplui, monniken en heren. Middeleeuws en later glas uit het bodemarchief van Kust-Vlaanderen en Zeeland*. Brugge.
- DE CLERCQ W., CALUWE D. & MORTIER S., 2004. Excavations at Middelburg in Flanders, the New Town of Pieter Bladelin, treasurer of the Dukes of Burgundy. First results and the study of the glass assemblage from the castle excavations. Society for Historical Archaeology, Newsletter, vol.37, nr 3, pp. 22-23. Lexington US.
- DE CLERCQ W., MORTIER S. & MARTENS M. 2002. *Middelburg in Vlaanderen, de vergeten stad van Pieter Bladelin*. In: Monumentenzorg en Cultuurpatrimonium, jaarverslag van de provincie Oost-Vlaanderen, pp. 135-144.
- DE CLERCQ W. & MORTIER S. 2004. *Opgravingen op het kasteel van Pieter Bladelin te Middelburg (Maldegem, O.-Vl.)*. Onderzoeksresultaten van de campagne 2003. In: *Archaeologia Mediaevalis* 27, Brussel 2004, pp. 12-14.
- FLANAGAN L. & STENUIT R. (red.) 1986. *Schatten van de Armada. Catalogus bij de tentoonstelling georganiseerd door het Ulster Museum te Belfast en het Gemeentekrediet van België van 30 oktober 1985 tot 26 januari 1986 in Passage 44*. Brussel.
- LALEMAN M. C., LIEVOIS D. & STOOPS G. 1996. *Stenen kanonskogels in Gent. Omtrent een vondst aan het kuipgat*. In: *Stadsarcheologie*, 1996, jg. 20 nr 4, pp. 15-42.
- MARTENS M. 1994. *Pieter Bladelin ca. 1410-1472 en Middelburg in Vlaanderen 1444-1994*. *Catalogus bij de tentoonstelling 550 jaar Middelburg*, Maldegem.

¹⁹ Assistent. Universiteit Gent. Vakgroep Archeologie & Oude Geschiedenis van Europa, Blandijnberg 2, 9000 Gent. w.declercq@ugent.be

²⁰ Abdijstraat 13-15, 9700 Oudenaarde-Ename. pedro.pype@ename974.org

²¹ Afdeling Monumenten & Landschappen. steven.mortier@lin.vlaanderen.be

MARTENS M. 1997. *Het kasteel van Middelburg*. In: Heemkundige Kring Het Ambacht Maldegem. Jaarboek 3, 1997, pp. 175-189.

MORTIER S. & DE CLERCQ W. 2003. *Noodopgravingen op de kasteelsite van Middelburg (gem. Maldegem); fase 2001. Een monument van de Bourgondische topadel onder de sloophamer (O.-Vl.)*. In: *Archaeologia Mediaevalis* 26, Gent, 2003, pp. 48-50.

TERMOTE J. 2004. *Middelburg, stadsversterking (1609-1621?)*. In: Forten en verdedigingswerken in het West- en Oostvlaamse Krekengebied. Deel II.

VERSCHELDE K. 1867. *Geschiedenis van Middelburg in Vlaenderen*, Brugge.

Figuren

1-Grondplan van het kleinschalig onderzoek, Kloosterstraat 7

2-Een laatmiddeleeuwse beerkelder, aangetroffen in de Kloosterstraat te Middelburg. Deze put bleef in gebruik tot midden vorige eeuw.

3-Overzicht van het vrijgelegde deel van het neerhof in grondplan (toestand eind okt. 2004).

4-Zicht op de noordelijke hoektoren van het opperhof (diameter toren 12m)

5-Overzicht van het vrijgelegde deel van het neerhof (toestand eind okt. 2004).

6-Overgang van een witsteenparement naar gewoon baksteenparement op de niet zichtbare delen van de neerhofmuur, ter hoogte van de gracht tussen opper- en neerhof.

7-De stortkoker in het westelijk deel van het neerhof.

8-De latrinetoren en zijn uitvloei.

9-Kaart van Jacob van Deventer (ca. 1550) met aanduiding van het kasteeldomein (a) en de mogelijke locatie van de oude hoeve of een geplande stadsuitbreiding (b).

10-Algemeen grondplan van het kasteeldomein (opper- en neerhof; opname van de toestand eind okt. 2004)

11-Tegels met initialen "PB" en kleine blaadjes ("Bladelin") en andere met de Bourgondische vuurslag, symbool geïntroduceerd door Jan zonder Vrees, en geïnstitutionaliseerd door Filips de Goede als persoonlijk symbool en kenteken van de Orde van het Gulden Vlies.

12-De zuidelijke hoektoren van het kasteel, de traptoren de stortkoker (diameter grote toren: 12m)

13-De halfronde flanktoeren bij de toegang van het kasteel.

- 14-Kacheloventegels met de wapens van Lodewijck van Gruuthuse en zijn echtgenote
- 15- Kacheloventegels met de wapens van Maria van Bourgondië en Maximiliaan van Oostenrijk
- 16- Enkele kanonballen uit steen
- 17-Musketkogels en kruitmaat
- 18-Gietmal voor het vervaardigen van musketkogels
- 19-Fragment van een beslag van een kruittas
- 20-Centraal detail van het kruittasbeslag: een soldaat in kenmerkende laat 16^e eeuwse uitrusting.
- 21-Baardmankruik gevonden in de gracht rondom het opperhof, late 16^e eeuw.
- 22-Tinnen bord met het wapen van Praet en de initialen “MvP”voor Maximiliaan van Praet, heer van Moerkerke, late 16^e eeuw..
- 23-Vroeg 17^e eeuws vleugelglas, gevonden nabij de aanlegsteiger van het opperhof.
- 24-Zilveren medaillon waarop 4 heiligen worden afgebeeld die traditioneel aanroepen werden tegen de pest:: Adrianus, Joris, Rochus, Antonius-Abt.